

Портрет кафедри української літератури у часі

Список використаної літератури

1. Грінченко Б. Твори : у 2 т. / Б. Грінченко. – К. : Вид-во Акад. наук. УРСР, 1963. – Т. 1. – 603 с.
2. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення / В. Ізер // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 1996. – 634 с.
3. Кулінська Л. Проза Лесі Українки / Л. Кулінська. – К. : Вища шк. ; Вид-во при Київ. ун-ті, 1976. – 176 с.
4. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : Академія, 2007. – Т. 1. – 608 с.
5. Рильський М. Т. Лірика / М. Т. Рильський. – К. : Дніпро, 1984. – 224 с.
6. Ткачук О. М. Наратологічний словник / О. М. Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с.
7. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика : учеб. пособие / Б. В. Томашевский. – М. : Аспект-Пресс, 1999. – 334 с.
8. Третьяченко Т. Г. Художня проза Лесі Українки: Творча історія / Т. Г. Третьяченко. – К. : Наук. думка, 1983. – 288 с.
9. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1976. – Т. 7. – 567 с.
10. Якубський Б. Леся Українка-белетрист / Б. Якубський // Українка Леся. Твори. – Т. 10. Проза. – Х. : Книгоспілка, 1929. – 298 с.

УДК 821.161.2 Українка(092)+821.161.2Стешенки(092)

Надія Сташенко

«ЯСНІЙ ПАМ'ЯТІ ТОВАРИША...»: ЛЕСЯ УКРАЇНКА В СПОГАДАХ І ОЦІНКАХ ОКСАНИ ТА ІВАНА СТЕШЕНКІВ

У статті проаналізовано спогади сучасників, у яких увиразнено життєві риси славетної особистості – Лесі Українки, її родинне та літературне оточення, акцентовано на особливостях творчості.

Ключові слова: життєвий портрет Лесі Українки, «Плеяда», творчий доробок письменниці.

Сташенко Надежда. «Ясной памяти товарища...»: Леся Украинка в воспоминаниях и оценках Оксаны и Ивана Стещенко. В статье анализируются воспоминания современников, в которых уточняются жизненные черты выдающейся писательницы – Леси Украинки, её родственные и литературные связи, акцентировано на особенностях творчества.

Ключевые слова: жизненный портрет Леси Украинки, «Плеяда», творческое наследие писательницы.

Stashenko Nadiia. «To Clear Memory of Comrade...»: Lesia Ukrainka in the Memories and Assessments of Oksana and Ivan Steshenko. The memories of contemporaries concerning the outstanding features of Lesia Ukrainka's life, her family and literary connections, focused on the characteristics of creativity are analyzed in the article.

Key words: life portrait of Lesia Ukrainka, «Pleiada», creative legacy of the authoress.

Постановка наукової проблеми та її значення. Щирими, дружніми, творчими були стосунки славетних українських дворянських родин Косачів, Старицьких і Лисенків, яких єднали ідея національного відродження, літературні та мистецькі зацікавлення, культурно-громадська діяльність, жертвна праця на ниві української духовності. Не обминали цих сторінок дружби і співпраці ні науковці, ні письменники. Але пережита творцями української культури, зокрема Косачами й Старицькими, трагедія за доби сталінської деспотії (переслідування, арешти, тюрми, заслання, трагічна смерть або еміграція як єдиний порятунок від репресій) стала відомою в Україні лише в останнє десятиліття.

Опубліковані документи, епістолярій, спогади, заборонені твори по-новому розкривають грані їхнього багатого духовного життя та героїчного чину в ім'я України, а також вражаючі факти великих випробувань і страждань, що випали на долю членів цих родин, їхня мужність у боротьбі з тоталітарною системою.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Уперше про трагедію великого роду Косачів написали літературознавці Т. Борисюк [1] та А. Диба [2]. А подвижницьке життя «шляхетних українок» із родини Старицьких (Людмили Старицької-Черняхівської, Марії Старицької, Оксани Стешенко, Вероніки Черняхівської, Ірини Стешенко) дослідив Юрій Хорунжий [8].

Оксані Стешенко в цій книзі присвячено розділ «Валькірія з чорною косою», що є першим, як зауважує літературознавець, начерком її життєпису. На новому джерельному матеріалі Ю. Хорунжий подає біографічні відомості про молодшу доньку Михайла Старицького – педагога, письменницю – авторку прозових і поетичних творів для дітей, перекладача й мемуариста, котра, як і її син Ярослав, а також сестра Людмила Старицька-Черняхівська та її дочка Вероніка Черняхівська, стала жертвою сталінських репресій. Відзначимо, що в «Примітках» до 11 тому «Зібрання творів Лесі Українки» про неї є така

інформація: «Старицька Оксана (1870–1941) – дочка Михайла Старицького, у заміжжі Стешенко – українська письменниця, педагог, літературознавець» [7, 391].

Дослідник Ю. Хорунжий уточнює дату народження та доповнює її життєву канву від дати народження – 24 січня 1875 р., акцентує на основних віхах життя й діяльності аж до обставин трагічного арешту, указує на дату та місце смерті (Казахстан, концтабір, приблизно 1942 р.).

Долучає Юрій Хорунжий до свого дослідження і короткий життєпис чоловіка Оксани Михайлівни – Івана Стешенка (24.(12)06.1873–30.07.1918) – поета, перекладача, літературного критика, видавця журналів «Шершень» і «Гедз», людини національно свідомої, із глибоким почуттям громадянського обов'язку, що в роки короткотривалої української державності стане видатним політичним державним діячем, членом генерального секретаріату УНР, першим українським міністром освіти [8; 9], за що його підступно вбито найманцем ГУБЧеКа.

І Оксана Старицька, і Іван Стешенко були добре знайомі із родиною Косачів і Лесею Українкою, відтак родинні та громадські справи поріднили їх. Це яскраво засвідчує епістолярій Лесі Українки [3], де згадуються і Оксана Старицька, і Іван Стешенко, а згодом родина Стешенків. Не менш значущою є присвячена І. Стешенку поезія «Товаришу мій, не дивуйте з лінивого вірша» («Уривки з листа», зб. «Відгуки»). Ця присвята має повернутися до академічного видання творів Лесі Українки (див. лист Лесі Українки до матері Олени Пчілки [7, т. 12, 98]. Не менш промовистими є спогади Оксани Стешенко «Ясній пам'яті товариша», перша публікація в журналі «Радянське літературознавство» за 1938 р., приурочена до 25-річчя смерті Лесі Українки. Найімовірніше, що ці спогади написані раніше, хоч під ними стоїть дата й місце написання – Київ, 1937 р. [5].

Нагадаємо, що восени 1929 р. Олена Пчілка, знесилена хворобою та літами, зустрілась з агентами ДПУ, які прийшли в її помешкання з ордером «на право обыска и ареста», і тільки похилий вік урятував її від смерті у в'язниці. Проте за сфабрикованою справою СВУ проходили і Михайло Кривинюк, і Людмила Старицька-Черняхівська та її чоловік Олександр Черняхівський, і син Оксани Стешенко – Ярослав, бібліограф, книгознавець, уперше заарештований 1929 р. (загинув на Колимі 1939 р.). Відтак публікація спогадів Оксани Стешенко про Лесею Українку могла б бути відповіддю на безнадійну ситуацію,

відчайдушною спробою нагадати, ким в історії української культури було зневажене владою покоління.

Із пам'яті літ постали спогади Оксани Стешенко про «любимого товариша і надзвичайну людину» Лесю Українку (Ларису Петрівну Косач-Квітку), чистий образ якої сяяв світлим променем крізь роки. Вона згадує незабутні зустрічі, у тому числі першу – на початку 80-х рр. XIX ст.: «Мабуть, це було на Шевченківському святі, улаштованому для дітей, здається, в родині Цвітковських. На цьому святі і Леся, і її брат Михайло щось декламували. Обоє вони були вдягнені в українське вбрання...

Як зараз бачу на тому вечорі Лесю в плахті і запасці. І коли до мене підійшла ця незнайома дівчина, Леся, і взяла за руку, я зразу відчула, що вона якась особлива – таким яскравим світлом сяяли її променисті очі, таким теплом дихала вся її тендітна постать» [5, 320].

Не забувався з плином літ болючий спогад про приїзд Лесі до Києва в 1913 р. й зустріч–прощання назавжди: «У мене все життя залишилася в пам'яті Лесина постать, така квола, що ледве стояла з букетом розкішних квіток у руках... А за кілька місяців Лесі не стало» [5, 331].

На берегах спогадів зафіксовано першу та останню зустрічі зі славетною сучасницею, а між ними – згадки про найпам'ятніші події, що єднали їх, постають штрихи до характеристики епохи, покоління. Найперше – старшої генерації Косачів. «Лесі, – зауважує Оксана Стешенко, – пощастило мати надзвичайних батьків». Вона поглиблює своє спостереження, звертаючи увагу на те, як Олена Пчілка самовіддано працювала на терені української культури, дбала про освіту своїх дітей рідною мовою, а батько, Петро Антонович, «щиро захоплювався творами своєї доньки і ніколи не шкодував грошей на їх видання». Пише про щирі незрадливу дружбу Лесі й Михайла, що нагадували «маленьких нерозлучних пташок», їхні ігри та захоплення. Цінними є спогади Оксани Стешенко про роботу старшого покоління М. Старицького, М. Лисенка, В. Антоновича, П. Житецького, О. Косач, М. Комарова над «Словником української мови», а також над збагаченням української мови новими словами, що викликало чималі філологічні дебати, захоплення старших перекладацькою діяльністю, яке підхопили молоді українські письменники.

Джерела таланту й поетичної творчості Лесі Українки Оксана Стешенко бачить у родинному колі, ґрунтовній освіті та самоосвіті,

творчому літературно-мистецькому середовищі, за підтримки якого робилися перші літературні кроки й шліфувалася майстерність. Згадує авторитетне слово Михайла Старицького, літературні конкурси та вечірки, що влаштовувалися на квартирі М. Лисенка або Косачів. «Ми, молодь, а звичайно, і Леся, любили бувати у М. В. Лисенка. Дуже гостинний господар, чудовий музикант, найприхильніший приятель молоді..., людина, що цікавилася найменшими проявами громадського слова, Лисенко, мов промінь сонця, осяював теплом і радістю кожне товариство», – згадувала Оксана Стешенко, наголошуючи, що саме під його впливом Леся захопилася збиранням народних пісень [5, 325].

У спогадах звертається увага на те, що Леся мала «многість талантів»: і до поетичної творчості, і до музики, і до малярства, «вимальовувала різні взірці народної творчості», була прекрасним оповідачем, режисером дитячих опер і вистав, у яких брали участь молодші діти Косачів, Лисенків, Старицьких; була здібною до вишивання: «Які чудові сорочки вона вимережувала! Часто вона шила і собі, і молодшим сестрам щось із убрання», – згадувала О. Стешенко. Звернуто увагу й на надзвичайне обдарування Лариси Косач до вивчення іноземних мов, що сприяло в її перекладацькій діяльності.

У пам'яті серця Оксани Стешенко назавжди вписані спогади про гостювання в привітній і гостинній родині Косачів у Колодяжному – колиці Лесиною таланту, краю «Лісової пісні» влітку 1896 р.

«Тут я ще більше впевнилася, яка прекрасна душа була у Лесі. Село Колодяжне (на Волині) відіграло величезну роль у житті і творчості Лесі Українки. Воно овіяло молоду поетесу мелодією своїх лісів, річок, плесів та боліт. Леся дуже любила його, любила селян, приятелювала з ними, допомагала їм» [5, 327].

Згадує О. Стешенко про облаштування Косачівської садиби, «привітний, повний сонця» Лесин білий будиночок, де вона жила й працювала, деякі особливості ведення хатнього господарства.

У своїх спогадах О. Стешенко пише про діяльну участь Лесі Українки в Літературно-артистичному товаристві, що постало в Києві в 1896–1897 рр. і мало за мету об'єднати митців, літераторів. Косачі й Старицькі стають організаторами низки літературно-мистецьких заходів. Нагадаємо, що для відкритих виступів на зібраннях Товариства Леся Українка підготувала та виголосила доповідь «Два напрямлення в новейшій італьянській літературе». Це, за її словами, «перший прилюдний відчит». Згодом були такі доповіді й реферати: «Малорус-

ские писатели на Буковине», «Про основні мотиви творчості Г. Гейне», «Новейшая общественная драма».

Коротко зупиняється О. Стешенко на подіях, пов'язаних із громадською діяльністю Лесі Українки. Згадує її участь у товаристві «Просвіта», у виданні разом із І. Стешенком журналу «Шершень». Не забувся їй із плином літ докір Є. Чикаленка, адресований письменниці:

– Що це ви, Ларисо Петрівно, все про чужих пишете, а про своїх ані слова?

І от Леся, чи не під впливом цієї розмови, і написала свою чудову «Бояриню», – припускає О. Стешенко [5, 330].

Хоч спогади О. Стешенко мають вибірковий характер і не всі події виписані з однаковою яскравістю та подані не в строгій хронологічній послідовності, усе ж їхня цінність незаперечна, бо в них увиразнено деякі риси життєвого портрета Лесі Українки, особливості її характеру й захоплень, показано родинне та літературне середовище, у якому народжувався, формувався й утверджувався її талант. Відтак славетна особистість вимальовується на тлі доби кризь призму спогадів сучасниці, з якою Лесею Українку поєднувала не тільки приязнь, а й «спільність загальнотворчих і літературних інтересів» [5, 322]. Доповненню характеристики їхніх взаємин сприяє епістолярій Лесі Українки та членів родини [3; 7], у якому ім'я Оксани Старицької-Стешенко згадується і у зв'язку з подіями родинного життя, і громадського та літературного. Ось один із листів Лесі Українки, датований 1906 р., до сестри Ольги та Михайла Кривинюків у Прагу, що його наводить Ольга Косач-Кривинюк у «Хронології»...: «Ви думаєте, що тепер звідси ми могли б вам багато цікавого написати. Отже, правду кажучи, ні. Все дуже одноманітне: того посадили, того обтрусили, того ще раз посадили, того знову потрусили – от і все...

Так, напр.[иклад], пішли ми на іменини до Оксани (Стешенко), а вийшли в 3-й годині ночі від неї, бо крім званих гостей прийшли ще й незвані та й держали званих вкупі з господарями, поки “перерыли все перины”, ну, а тоді випустили по домах і вважають, певне, се великим великодушшям зі свого боку. При тому було багато смішного, але про це краще в белетристичній формі написати. Тепер часто ні за що, ні про що хапають» [3, 771]. У листі йдеться про поліцейний обшук, учинений у помешканні Стешенків.

З Іваном Матвійовичем Стешенком Лесю Українку поєднувала спільна праця в гуртку молодих письменників «Плеяда» («Література»), що діяв у Києві в 1888–1894 рр. У листі до матері з Києва від 24 жовтня 1893 р. Леся писала: «На “Літ[ературу]”, як я вже писала, ходила я сама. Там було багато людей (до 20-ти), обговорювали (план) діяльності на сей рік, визначили роботу для популярної літерат[ури], тощо – врешті я тобі розкажу, як приїдеш... Старицький читав вірші Стешенка (посвята Людї!), вони дуже ліричні, але мені здаються надто риторичними, хоч і красивими, – деякі образи неясні і нелогічні, як то у нього часто. Читано теж Стеш[енка] переклади з Беранже, – гладко і гарненько написані, але не знаю наскільки близькі, бо з французьким оригіналом їх не звіряли» [3, 217].

І. Стешенка (Сердешного – псевдонім І. С.) згадує Леся Українка в листі до Михайла Драгоманова від 5 квітня 1894 р. з Києва, у листах до сестри Ольги – від 23 квітня 1894 р. з Колодяжного та ін. 1896 р. частина молоді під керівництвом І. Стешенка й Лесі Українки заснували окрему українську соціал-демократичну групу [3, 348], яка видала в Женеві низку брошур. За революційну діяльність І. Стешенко був двічі заарештований.

Його літературна діяльність розпочалася з публікацій у галицьких виданнях «Зоря» та «Правда». Побачили світ поетичні збірки письменника «Хуторні сонети» (1898) й «Степові мотиви» (1901), низка наукових і літературно-критичних праць, що друкувалися в «Записках НТШ ім. Т. Шевченка», журналах «Киевская старина»; «Літературно-науковому вістнику». Він залучає Леся Українку до співпраці в сатиричному журналі «Шершень», де побачили світ її твори «Легенда» («Було колись в одній країні»), «Пан політик», «Пан народовець», «Веселий пан», «Казочка».

Після смерті Лесі Українки в жовтні–грудні 1913 р. вийшла книжка «Літературно-наукового вістника», присвячена пам'яті письменниці. Праці М. Грушевського, А. Ніковського, М. Євшана доповнює стаття І. Стешенка «Поетична творчість Лесі Українки». На переконання літературознавця, Леся Українка від часу появи першої поетичної збірки й до останніх днів життя була віддана ідеї відродження українського народу. Її перша поетична збірка «На крилах пісень», як уважає дослідник, засвідчила початок нової епохи в українському національному русі. Вона стала фактом не тільки літературного, а й громадського життя, оскільки її вихід засвідчив, що національна ідея –

«розвій рідної культури», – як мрія старшого покоління, була підхоплена молодими. «Серед перших піонерів того молодого руху була власне Леся Українка». Її книжка від 1892 р. була символом того руху. Леся Українка була його поетом, нею твердо й виразно зазначалося, що національна і громадська свідомість на Вкраїні не вмерла, що старе покоління передало найкращий свій скарб молодому [4, 32].

У факті появи першої збірки Лесі Українки І. Стешенко вбачає подію надзвичайної вагомості ще й тому, що її автором була жінка. Літературознавець твердить, що цей факт – «ознака повного відродження кожного народу, бо коли й жінка стає в лави громадської праці, тоді успіх її забезпечено вповні. Виступ Лесі є проявом «невмирущого на Вкраїні жіночого руху» [4, 32].

Автор статті «Поетична творчість Лесі Українки» окреслює мотиви та історико-літературне значення всіх її поетичних збірок. Він указує, що твори Лесі Українки є не лише окрасою української літератури, а й своєю довершеністю сягають вершин європейської літератури. Домінувальною, «голосною струною» творчості письменниці дослідник називає громадсько-патріотичну – служіння рідному народові, з'ясування його долі, поклик до праці як вияви активної любові й офіри.

«Її поезія – то бадьора, то сумна, але завжди спрямована до щастя рідного краю. Інтереси його вона має на меті, не тільки прямо говорячи проти нього, але й розказуючи і про інші краї для прикладу і наслідування» [4, 41].

Літературознавець найхарактернішою ознакою поетичного голосу Лесі Українки вважав те, що її пісня – хвала життю, хвала героїзму й сильним духом.

Короткі, але влучні за об'єктивністю висловленої думки, спостереження критика стосовно драматичних творів Лесі Українки.

Осмыслюючи значення письменниці для розвитку української літератури, І. Стешенко стверджує, що слово Лесі Українки кличе українців до відродження. «... В історії літератури вона мусить зайняти почесне місце, яко представниця високо-інтелігентної думки, яко співачка національного щастя, збудованого на матеріалах всесвітньої вдачі і вартості» [4, 46].

Висновки. Укладаючи свої спогади про Лесю Українку в роки сталінського терору, Оксана Стешенко не мала за мету аналізувати творчість письменниці, а сподівалася допомогти дослідникам відчутти

час, а крізь його призму – життєпис видатної особистості. Стаття Івана Стешенка, написана 1913 р., акумулювала в собі ті ракурси прочитання творчого доробку митця, що їх вияскравила доба українського відродження, провісницею якої стала жінка, котра взяла у свою долю й творчість ваготи тернового імені – Українка.

Список використаної літератури

1. Борисюк Т. Трагедія великого роду / Т. Борисюк // Літ. Україна. – 1991. – 1 серп.
2. Диба А. «Я житиму сльозою серед співів» : бібліогр. покажч. пр., присвяч. Лесі Українці / А. Диба. – К. : [б. в.], 2001.
3. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / О. Косач-Кривинюк. – Нью-Йорк : [б. в.], 1970.
4. Стешенко І. Поетична творчість Лесі Українки / І. Стешенко // Літ.-наук. вістник. – 1913. – Т. 64. – С. 32–48.
5. Стешенко О. Ясній пам'яті товариша / О. Стешенко // Спогади про Лесю Українку. – К. : [б. в.], 1971. – С. 319–331.
6. Стешенко О. Спогади / О. Стешенко // Хорунжий Ю. Шляхетні українки. – К. : [б. в.], 2003. – С. 101–109.
7. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : [б. в.], 1975–1979.
8. Хорунжий Ю. Валькірія з чорною косою / Ю. Хорунжий // Хорунжий Ю. Шляхетні українки. – К. : [б. в.], 2003. – С. 92–100.
9. Хорунжий Ю. Перший український міністр освіти / Ю. Хорунжий // Книжник. – 1991. – № 3 – С. 8–14.

УДК 821.161.2-31 Шевченко.09

Ольга Яблонська

ПОВІСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА «БЛИЗНЕЦЬ» В АСПЕКТІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ КРИТИКИ

У статті в аспекті постколоніальної критики досліджено повість Т. Шевченка «Близнець». Проаналізовано деморалізуючий та денаціоналізуючий впливи московщини на українське національне буття. Закцентовано на свідченні колонізаторської політики Російської імперії.

Ключові слова: постколоніальна критика, імагологія, етноцентризм.

Яблонская Ольга. Рассказ Т. Шевченко «Близнецы» в аспекте постколониальной критики. В статье в аспекте постколониальной критики исследован рассказ Т. Шевченко «Близнецы». Проанализированы деморализующее и денационализирующее влияния «московщины» на украинское национальное